

Polská série monografií o významných filmech

Don Fredericksen: *Bergman's Persona*.

Poznaň : Wydawnictwo Naukowe UAM 2005, 130 stran, 300 výtisků.

Marek Hendrykowski: *Rejs*.

Poznaň : Wydawnictwo Naukowe UAM 2005, 98 stran, 400 výtisků.

Marek Hendrykowski: *Piwowski's The Cruise*.

Poznaň : Wydawnictwo Naukowe UAM 2005, 98 stran, 300 výtisků.

Marek Hendrykowski: *Nóż w wodzie*.

Poznaň : Wydawnictwo Naukowe UAM 2005, 71 stran, 400 výtisků.

Marek Hendrykowski: *Polański's Knife in the Water*.

Poznaň : Wydawnictwo Naukowe UAM 2005, 65 stran, 300 výtisků.

Vedle tradičních souhrnných výkladů o tvorbě filmových režisérů je v současnosti knižní trh stále více zásobován také publikacemi, které se soustřeďují na jednotlivé filmy. Zpravidla jde o nerozsáhlé brožury, jež jsou určeny hlavně veřejnosti s hlubším zájmem o film, resp. cinefilně orientovaným divákům; nechybějí však ani pojednání, která počítají spíše s čtenáři odborně poučenými. Zvláště soustavně se této tematice věnuje Britský filmový institut (British Film Institute – BFI), jehož ediční řady BFI Classics a BFI Modern Classics už obsahují desítky titulů a mají vynikající pověst. Ve Francii získalo obdobné postavení pařížské nakladatelství Nathan, které mj. uveřejnilo četné analýzy základních děl příslušníků „nové vlny“. Na zmíněný trend ostatně v létě 2006 zareagovalo i nově založené pražské nakladatelství Casablanca, jež jako úvodní svazek plánovaného souboru monografií vydalo překlad jedné z publikací osvědčeného Britského filmového institutu (Robert Bird: *Andrej Rublev*, 110 stran); do budoucna přitom nakladatelství ohlašuje i původní české práce. O něco dříve, v roce 2005, byl zahájen příbuzný projekt v Polsku, na poznaňské Univerzitě Adama Mickiewicze (UAM). Velkoryse pojatou sérii Filmová klasika (Klasyka Kina – Classics of Cinema) řídí profesori UAM Małgorzata Hendrykowska a Marek Hendrykowski; jednotlivé svazky, zahrnující původní, nově napsané příspěvky, mají mít rozsah přibližně sto stran a cílem je uveřejňovat texty ve dvou jazykových mutacích, jednak polsky, jednak – pro mezinárodní publikum – v angličtině.

Představu o charakteru polského projektu si můžeme udělat na základě pěti publikací, jež byly v rychlém sledu uveřejněny hned během roku 2005. Přístupy, které autoři zvolili, mohou zároveň sloužit jako ukázka dvou nemálo odlišných způsobů, jak lze monografii o filmovém díle pojímat.

Jako první svazek série Filmová klasika byla vydána práce o filmu Ingmara Bergmana PERSONA (1966), připravená americkým badatelem, profesorem Cornellovy univerzity v Ithace Donem Fredericksenem (který už předtím v Polsku otiskl řadu svých studií). Z proklamované koncepce série se tento text vymyká tím, že se objevil pouze v anglické verzi. Jako důvod byl uváděn velký rozsah monografie; zjevný je však rovněž fakt, že náročnost předložené analýzy a vyhraněnost metodologie značně omezuje okruh potenciálních čtenářů; výklad se evidentně orientuje na relativně úzkou (a mezinárodní) skupinu specialistů (nepřímým poukazem na čistě odborný ráz publikace je omezení obrazového doprovodu na pouhé dvě fotografie).

Fredericksenova monografie o PERSONĚ je výmluvným příkladem snahy o důsledné uplatnění zvolených teoretických a metodologických nástrojů a také primárního zaměření na samotné dílo, navíc s respektováním jeho časového průběhu. Hermetičnost PERSONY a unikavost jejího smyslu podněcuje k hledání rozmanitých interpretačních rámců. Fredericksen spatřuje vhodné východisko v hlubinné psychologii Carla Gustava Junga (sám se aplikací Jungových teorií na filmovou

problematiku zabýval už dříve a údajně také působí jako psychoterapeut); pro výběr takového pohledu mohou přitom hovořit jak psychologicko-psychiatrické aspekty Bergmanova filmu, tak použití výrazu *persona*, s nímž operuje i Jung. V Jungově odlišení osoby jako určité role, jíž se člověk vyrovnává s očekáváními a požadavky rodiny a společnosti, a na druhé straně dalších složek osobnosti, především stínu, tedy nepřijaté a potlačené části psychiky, nachází Fredericksen bázi svého uvažování. V návaznosti na to pak sleduje psychický vývoj protagonistek filmu, ošetřovatelky Almy a herečky Elisabet, a charakterizuje ho jako sestup do hlubin nevědomí, v němž se střetají a propojují kontroverzní a opozitní rysy obou žen; závěr filmu pak přináší návrat do vědomého stavu a opětné přijetí rolí. Soustředění na výklad psychických procesů, při němž jsou využívány rozmanité prvky Jungova učení (např. protiklad mezi osobnostmi introvertní a extravertní), vede k tomu, že postavy jsou v zásadě pojímány obdobně jako reálné lidské subjekty, jež jsou podrobovány analýze z hlediska hlubinné psychologie. Vedle toho však autor využívá Jungovy koncepce, doplněné ještě poznatky z oblasti kulturní antropologie a religionistiky, i k důmyslné interpretaci těch segmentů filmu, jež nejsou na postavy přímo vázány a tvoří zvlášť enigmatické komponenty filmu (úvodní a závěrečné záběry, vložené dokumentární snímky). Zvolené perspektivě konečně odpovídá to, že se při dominanci interpretace díla realizuje i určitý přesah mimo ně: Na základě filmu Fredericksen podniká také hlubinně psychologické zkoumání jejího tvůrce. Postavy PERSONY (Alma a Elisabet, chlapec z prologu) se pak jeví jako ztělesnění rysů Bergmanovy psychiky (mluví se o jeho niterné feminitě) a zároveň se celý film stává určitou transformací režisérova duševního vývoje a duševních stavů. Fredericksen poněkud oslabuje dosah svých úvah tím, že hovoří o „biografických spekulacích“, i tak ovšem čtenáři, který není oddaným stoupencem Jungova učení, činí akceptace této myšlenkové linie větší potíže než v případě výkladů o Almě a Elisabet.

Následující svazky Filmové klasiky připravil jeden z editorů série Marek Hendrykowski. Předmětem pozornosti se staly dva filmy, které v Polsku patří mezi nejproslulejší a možno říci legendární: krátce po monografii o PLAVBĚ (Rejs; Marek Piwowski, 1970) následovala práce věnovaná NOŽI VE VODĚ (Nóż w wodzie; Roman Polański, 1961); polská a anglická verze textů byly přitom publikovány samostatně. Zatímco Fredericksen kladl důraz na jednotnost perspektivy, která s sebou ovšem přinášela i jednostrannost, v těchto monografiích vystupuje naopak do popředí mnohost hledisek, snaha obsáhnout vše, co je v souvislosti s daným filmem podstatné a zajímavé. Vedle filmu samotného je tak probírán i široký a značně různorodý kontext.

Na základě dobových materiálů i vzpomínek účastníků podávají knihy informace o přípravě a produkci daného filmu (vznik scénáře, výběr hereců, průběh natáčení) a na druhé straně o jeho recepci v Polsku i v zahraničí; autor si všímá zejména postojů kritiky a také je z odstupu hodnotí. Nemenší plochu zaujímají pasáže, které pojednávají o kulturních, sociálních a politických souvislostech; sledovaná díla jsou konfrontována s typickými rysy tehdejší polské filmové produkce i se zahraničními filmy (autor mj. vyzdvihuje spjatost PLAVBY s díly Miloše Formana a Jana Němce), zmíněny jsou i společensko-politické poměry, které se do PLAVBY a NOŽE VE VODĚ transformovaně promítly, či stanoviska oficiálních představitelů kinematografie a stranických orgánů. Pokud jde o podané rozboru obou filmů, zvlášť podnětné jsou poznámky o jejich zvukové složce (specifika řeči postav v PLAVBĚ, užití a funkce hudby) a o rytmu jako principu struktury (NŮŽ VE VODĚ je metaforicky charakterizován jako jazzová kompozice).

Cílem uveřejněných textů je především podat komplexní informaci o probíraných filmech a zároveň upozornit na ty rysy jejich formální a významové výstavby, které nejsou povrchově patrné a přitom mají nespornou důležitost pro porozumění. S tím také souvisí povaha předpokládaného adresáta monografií. Texty i celková podoba publikací jsou dokladem orientace na přístupnost a rovněž přitažlivost pro širší čtenářskou obec. Svědčí o tom též relativně rozsáhlé fotografické

přílohy, včetně snímků z natáčení, nebo třeba zahrnutí kvízu, v němž si čtenář může ověřit své znalosti, resp. míru pozornosti při sledování výkladu. (Pro zahraniční zájemce mohou knihy fungovat i jako zdroj elementárního obeznámení s problematikou.)

O tom, jak se bude série Filmová klasika profilovat, rozhodnou její další svazky. Ještě s vročením 2005 byla uveřejněna také práce Iwony Grodzové o jiném proslaveném polském filmu, RUKOPISU NALEZENÉM V ZARAGOZE (Rękopis znaleziony w Saragossie; Wojciech Has, 1965). Mezi filmy, jimž mají být věnovány plánované monografie, se řadí jak závažná díla polská, např. ŠILHAVÉ ŠTĚSTÍ (Zezowate szczęście; Andrzej Munk, 1959) nebo MATKA KRÁLŮ (Matka Królów; Janusz Zaorski, 1982), tak i vskutku klasická díla světové kinematografie, jako je BARRY LYNDON (Stanley Kubrick, 1975).

Na závěr připojme ještě informaci o jiné ediční aktivitě poznaňského filmologického centra. Od roku 2003 vychází péčí nadace Collegium Europaeum Gnesnense při UAM časopis *Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication*, který řídí Marek Hendrykowski. Ročně je vydáváno jedno dvojčíslo o rozsahu přibližně 200 stran, texty jsou uveřejňovány v polštině, angličtině, francouzštině a němčině. Jádrem dvojčísla je vždy soubor odborných článků k určitému obecněji formulovanému tématu, vedle toho se ale objevují také drobné eseje a kritické úvahy a setkat se lze i s básní. V úvodním svazku, jehož tématem je reflexe starověku v médiích, nacházíme mj. příspěvky o působení katarze při recepci filmu (Marek Hendrykowski), o vztahu Ingmara Bergmana k antickému dramatu (Tadeusz Szczepeński) nebo o motivu mumie ve filmovém horroru (Jacek Nowakowski). Dvojčíslo z roku 2004 bylo věnováno černé a bílé (ale také šedé) barvě v doslovném i metaforickém významu (např. Dobrochna Dabertová zde pojednává o šedi světa v polských filmech sedmdesátých a osmdesátých let). Tématem zatím posledního vydaného svazku je obraz v populární kultuře. Podrobnější údaje o časopisu lze získat na internetové adrese www.images.pa.pl.

Petr Mareš